

אחאות מיוחדת להיות אחים ואחיות במשפחות שיש בהן ילד עם נכות התפתחותית, גישה פסיכודינאמית

יצחק הירשברג M.A., מנהל המרכז לטיפול רגשי בילד ובמשפחה, בית איזי שפירא

הירשברג, י. (2011). אחאות מיוחדת - להיות אחים ואחיות במשפחות שיש בהם ילד עם נכות התפתחותית-גישה פסיכודינאמית, בתוך: ב. חובב וב. הזמני (עורכים). *משילוב להשתלבות: אתגרים וצמיחה במעגל החיים* (עמ' 259-270). רעננה: בית איזי שפירא/הוצאת רותם

הקדמה

בעבודה טיפולית עם משפחות שיש בהן ילדים פגועים התפתחותית עולה עוד ועוד הצורך בהתייחסות לאחאות, במיוחד בהקשר של האחים והאחיות שאינם פגועים. אותם ילדים ואחר כך בוגרים, שהמשפחה מקבלת אותם כרגילים, בריאים ומוצלחים, שמבלי משים נושאים על עצמם את עול הפער שבינם לבין הילד הפגוע. זהו עול רגשי שלא מניח לאחים לכל אורך חייהם, לא כשהוריהם בחיים וגם לא אחר כך כשהעול לטפל באח או האחיות הפגועים מושם שוב, והפעם בצורה ממשית, על כתפיהם. במשפחות שיש בהן מספר ילדים, בדרך כלל אחד האחים או האחיות מסתמן כלוקח על עצמו יותר את העול הרגשי הזה אבל למעשה המארג המשפחתי כולו מקבל גוון מיוחד ומורכב יותר כשיש במשפחה ילד פגוע התפתחותית.

שאלת האחאות ומשמעותה הרגשית, נידונים הרבה מאוד בתרבות האנושית, במיתולוגיה, בקודקס הדתי ובסיפורי עם. בתיאורים אלו אנו נחשפים מצד אחד לרגשות קיצוניים של מסירות ונאמנות אין קץ ומצד שני לשנאה וקנאה איומים. למרות עוצמות רגשיות גדולות אלו, בספרות הפסיכולוגית ההתייחסות למקומה של האחאות מועטה מאוד. בגישה הפסיכודינאמית, המשולש אב, אם, ילד מהווה את הבסיס העיקרי להתייחסות לגבי אופן הגדילה וההתפתחות הרגשית של הילד. ההתייחסות לגדילה ולהתפתחות עם אח או אחות פגועים, מועטה אף היא. כותבים התייחסו לנושא האחאות המיוחדת באופן ספוראדי, לפי מקרים שהם נחשפו אליהם במהלך עבודתם בקליניקה, מעבר לכך אנו עדים לתופעה מעניינת של בוגרים, אחים ואחיות שיש להם אח או אחות פגועים, חלקם אנשי מקצוע, שראו צורך לכתוב ספרים ומאמרים שבהם מתוארת, בצורה חיה ורגשית מאוד, השפעתה של האחאות המיוחדת על חייהם (Burke,2004; McHugh,2003).

בפרק זה ננסה לבחון את ההשפעה של גדילה במשפחה שיש בה ילד פגוע התפתחותית על ההתפתחות הרגשית של האחים והאחיות שאינם פגועים. נביא מן הספרות הרלוונטית הקיימת בנושא האחיות ונתאר דוגמאות מהקליניקה, במגבלות האפשר. נתאר תחילה בקצרה מה זו נכות התפתחותית, תחום רחב ומגוון בפני עצמו, ומהם המאפיינים הרגשיים הבין אישיים הרווחים כשישנה מציאות כזו במשפחה. בהמשך נסקור תפיסות קיימות לגבי אחיות בכלל ומהם תפקידיה בהתפתחות התקינה במיוחד, ולבסוף נתייחס לאחיות המיוחדת, אחיות מורכבת שמעמידה את האחים והאחיות במצבים לא פשוטים, שבהם פנטזיה ומציאות טראומטית מתערבבים זו בזו ויוצרים עבורם התמודדות אחרת, התמודדות שלא קיימת בצורה זו, במשפחות שאין בהן ילד עם נכות. נטען שהשפעותיה של מציאות זו מלווה את הילדים הללו לאורך מעגל החיים ומשפיעה על ההתפתחותם הרגשית, על הקשרים שהם יוצרים בהמשך, על הזוגיות ועל ההורות שלהם עצמם בבגרותם.

נכות התפתחותית במשפחה

נכות התפתחותית מאגדת טווח רחב של קשיים ומוגבלויות שבכולן יש מרכיב אורגני. הפגיעה אצל רובם של הילדים מולדת, ואצל חלק מהילדים הפגיעה נוצרה במהלך הלידה או זמן קצר אחריה. אצל חלקם של הילדים מדובר בפגיעה מוגדרת או במספר פגיעות אופייניות, כמו למשל בתסמונות גנטיות שונות. אצל חלקם הפגיעה פרוגרסיבית ומשתנה עם הגיל. לעיתים ידרשו אשפוזים וניתוחים מהינקות ממש, במיוחד כאשר מערכות גופניות פנימיות אינן פועלות כראוי, או אישפוזים והתערבויות חוזרות, כמו למשל אצל ילדים עם שיתוק מוחין. לעיתים אין צורך בהתערבות רפואית, למשל באוטיזם או בפיגור. ישנן פגיעות שניתן להבחין בהן מהלידה ממש ואחרות שמתגלות מאוחר יותר, בשנות החיים הראשונות, במהלך ההתפתחות, למשל כשיש לקויות למידה משמעותיות, סירבול מוטורי או הפרעות משמעותיות בקשב ובריכוז.

בכל המצבים הללו המשפחה מתמודדת עם מציאות תובענית ששואבת מההורים כוחות נפש רבים, מציאות שיוצרת לא פעם התגייסות טוטאלית, התרוצצות בין אנשי מקצוע שונים, נסיון לעשות את הטוב ביותר כדי לנסות ולתקן, ולו במעט, את שברו של החלום ללדת ילד בריא ומוצלח. הרבה פעמים זו התמודדות קשה עם הלא ידוע, היות ולרוב בגיל מוקדם כלל אין אבחנה ברורה, והעתיד מי ישורנו. לא פעם יוצא שהאם עומדת לבדה בתחושה שמהו לא בסדר אצל התינוק שלה מול כל המערכת הרפואית. לעיתים זה הפוך, כשההורים לא מוכנים לקבל את הקביעה החד משמעית של אנשי המקצוע.

מבחינת זוג ההורים והמשפחה כולה, הגילוי שיש להם ילד פגוע הוא טראומטי. זוהי התקפה של המציאות שבאה במפתיע ושלמעשה אינה חולפת, רק משתנה בעוצמתה ומתעוררת שוב ושוב ברגעים ובצמתים שונים. למשל כאשר נדרשות החלטות לגבי התערבות רפואית, השמה, החלטות איך לחגוג ימי הולדת, שאלות לגבי הריון נוסף וכך הלאה. המבנה הנפשי

והכוחות של האם והאב באים במצב זה למבחן, ואתם גם הזוגיות, וההורות. לנוכח מציאות זו, בדרך כלל היכולת ההורית של כל אחד מבני הזוג נחלשת (Kennedy, 1985), יש השקעה עצומה בפעולות ובעשייה, כדרך לעכל את המציאות החדשה. ההורה נותן עוד ועוד אבל לא מקבל תגובה מספיקה, כזו שתעזור לו למתן את הנתינה ולהרגיע את הכאב הנפשי. הציפיה היא שהילדים האחרים, הסבים והסבתות, ואולי גם החברה כולה תרתם להקל את המצב הנורא. במשך הזמן נוצרים דפוסים בתוך המשפחה שאינם רגילים, דפוסים של התנהלות אסימטרית קיצונית. מתקבעת במשפחה חלוקה שיש בה פרטים שנזקקים ואחרים שלא. הרבה פעמים ישנה רציונליזציה של הדפוס הזה והאחים הלא פגועים יונקים מציאות זו כמציאות יחידה אפשרית לנוכח המצב הקשה באופן אובייקטיבי. המחיר שהם משלמים על כך הולך ומתבהר להם עם גדילתם.

אחאות בתהליך ההתפתחות וההתבגרות

בחברה שלנו זה די מובן מאליו שבמשפחה גדלים עם יותר מילד אחד. כך היה בבית הורינו וסביר שבבגרותנו גם אנו נרצה יותר מילד אחד. אנחנו מכירים חברות בהן יש אילוץ או בחירה שלא יהיה יותר מילד אחד במשפחה, ולעומת זאת ישנן חברות וקהילות שאצלן ריבוי ילדים הוא צו עליון או גם יתרון שמסמל ברכה ופוריות. מבחינה רגשית משהו קמאי מחבר אותנו אל המשפחה, אל העובדה שילד או ילדה זו שנולדו להורינו הם חלק מאיתנו, קשורים בנו בקשר דם, שהם חלק מהמשפחה. המשפחה היא קבוצת ההתייחסות הראשונה שלנו וכל טווח הרגשות של שמחה, אהבה, שנאה וקנאה משחקים להם בה יחד בין בני המשפחה השונים. האב והאם אמורים לעשות סדר ולעזור לילדים לווסת רגשות חזקים אלו המתעוררים אצל האחים והאחיות תדיר. אנו נתייחס תחילה אל האחאות בתהליך ההתפתחות הרגיל ואל תוצאות אפשריות כשתהליך זה משתבש. בדרך כלל ישנם הבדלי גיל שיוצרים מדרג טבעי ביחסים, בנוסף ישנם הבדלי מין, הבדלים במזג, הבדלים גופניים, שמקלים את היווצרותו של איזשהו סדר ואיזון בקבוצת הילדים. אך ישנם מקרים בהם הכוחות הרגשיים חזקים מידי והכוחות ההוריים המארגנים לא מספיקים, התוצאה תהיה אז אי שקט וסערה מתמדת במשפחה. לעיתים מייחסים את חוסר האיזון והשקט לילד מסויים, אך לרוב זה איננו הגורם היחידי למצב. כשיש ילד פגוע במשפחה, המדרג הטבעי והאיזון אינם מתקיימים והמשפחה כולה נדרשת להתארגנות אחרת.

עם הגדילה משתנה הקשר בין הילדים, אצל אחדים תהיה התקרבות שתמשך לכל אורך החיים, אצל אחרים התרחקות, אצל אחדים הקשר עובר דרך בית ההורים, אצל אחרים זהו קשר חזק ישיר ואישי. עובדתית קשרי אחים הם הקשרים הארוכים ביותר שיש לבני אדם. מהלידה דרך ההתבגרות והבגרות וגם אחר כך כשהילדים הופכים בעצמם לבעלי משפחה

והורים לילדים. הקשרים הללו מתמשכים גם הרבה אחרי מות ההורים. קשה להחזיק קשר זה ובלתי אפשרי להמנע לגמרי ממנו. זהו קשר חושפני מאוד, קשר טעון בזכרונות טובים של קירבה ושותפות וזכרונות פחות טובים המלווים בהרגשה של בושה וכאב. לא פלא אם כן, שיחסי אחים עוברים גם הם תהליך של אמנזיה.

פרויד(1900) הדגיש במיוחד את יחסי הקנאה בין האחים, הוא טען שבילדות יש עוינות בין אחים הרבה יותר ממה שהעין של המבוגר יכולה לתפוס. הוא הגיע למסקנה זו מטיפול בבוגרים כשהוא ראה עד כמה יחסי האחאות נוכחים וקיימים אצלם, במיוחד דרך חומרים לא מודעים שעלו בחלומות וגם דרך קשיים במיניות ובבחירת בני או בנות זוג. לעומתו מלני קליין (1961) הדגישה יותר את ההזדמנות שביחסים אלו. היא חשבה שלאהבת אחים יש תפקיד חשוב בהתפתחות הרגשית. היא ראתה באהבת אחים סוכן של בריאות נפשית גם במובן של היכולת של הילד לאמן עצמו בסביבה שמוכרת לו, וגם במובן של האפשרות ליצור ברית סודית בין הילדים מול זוג ההורים המאיים. שניהם מצביעים על קשר בין רגשות המתעוררים בין אחים בילדות לבין קשרים אישיים ובין אישיים שאותם ילדים יוכלו ליצור בעתיד. ויניקוט (1980) מתאר מטופלת קטנה, הפיגל, שבעקבות הולדתו של אחיה אומרת שהיא מרגישה שהיא עכשיו אף אחת. היא מביעה כך את חששה לא להיות. אנו יודעים שהחשש מטישטוש והעלמות מעלה זעם וחרדה. האח או האחיות הגדולים צרי עין בקטן אך גם לא יכולים שלא להזדהות איתו. האופן שהאחים מעבדים את הקונפליקט הזה יקבע למעשה את יכולתם להרגיש זהים אך שונים, להרגיש יחד אך גם נפרדים, להיות חלק מסידרה אך מיוחדים. כשהוא דן במאפיינים הפסיכולוגיים של הקבוצה כותב פרויד (1921) שכל האספקטים של דרישה לצדק חברתי נובעים למעשה מהמצב בחדר הילדים. כלומר לקשרי אחים יש השלכות רחבות מאוד גם מעבר ליחסים במשפחה, והם בעלי ערך ומשמעות רבה ביצירת המבנה החברתי בכלל.

אמנם הפסיכואנליזה הדגישה יותר את המהומה שבהולדת אח נוסף, אך ישנם כותבים שהצביעו דווקא על היתרונות שביחסי אחים (Solint,1983; Colonna & Newman,1983; Kerenberg & Richards,1988) הם מצביעים על הפוטנציאל הקיים ועל הזמינות להתנסות חברתית, שכוללים ההתמודדות עם מצבים בין אישיים קונפליקטואליים וגם ההתנסויות ביחסי קירבה ואהבה.

כותבים אחדים מדברים על כך שיחסי אחים מתרחשים בציר התפתחותי נוסף לזה שבין זוג ההורים והילד. חלקם טוענים שיש משולשים אחאיים שעוברים תהליך התפתחותי דומה ובלתי תלוי לזה שנעשה כלפי ההורים (Sharpe & Rosenblatt, 1994). משולשים אחאיים קשורים עם היכולת של הילד לפתור מצבים בהם הוא וילד נוסף נאבקים על אהבת אם או על אהבת אח אחר. ההשפעה של משולשים אחאיים גדולה, והיא באה לביטוי בבגרות ביחסים הבין אישיים, הם משפיעים על בחירת בני או בנות זוג, וגם על הווצרותן של פתולוגיות

שונות. נמצא שהגורם המשפיע ביותר ביחסי אחאות היא התפיסה הסובייקטיבית של הילד שיש במשפחה יחסי איפה ואיפה, כלומר שילד אחר נתפס על ידו כמועדף ממנו. צריך לזכור שמעבר למאפיינים האישיים, וליכוליות האישיים של הילדים, להורות יש משמעות רבה מאוד ולהורים יש יכולת רבה למתן ולכוון רגשות אלו המתעוררים בין האחים. הורות יכולה להשפיע על אופי היחסים בין האחים. הורים יכולים לעודד את הפאן החיובי או לתת פתח להתגברות השלילי וההרסני ביחסים שבין האחים (Kris & Ritvo, 1983). כשנולד תינוק חדש, הילד הקודם לא בנוי לעכל את השינוי שחל באם בעקבות הולדת ילד נוסף, הוא לא יכול להתמודד לבד עם השינוי בפניות שלה אליו. הוא מגיב ומגביר את הדרשנות שלו, האם מגיבה באי נחת, שהרי גם היא עסוקה ביכולת שלה לאהוב יותר מילד אחד. האישיים שלה והאופן שהיא היתה בבית הוריה באים עכשיו לביטוי. הורה שמעביר מהר מאוד רגש לילד חדש שנולד, לפעמים משכפל את ההרגשה שלו בילדות, הרגשה של הזנחה שחש אותו ההורה בילדותו כשאצלו נולד עוד אח במשפחה ההורית (Solnit, 1983) (Kris & Ritvo, 1983), הורה שיכול לעמוד בדרשנות של הילד הגדול, מאפשר לו להתמודד עם הקנאה בצורה טובה יותר. הורה שבנוי פחות טוב יכול באופן תגובתו, לפגוע בצורה משמעותית במערך הנפשי של הילד. הורות סלקטיבית ומותאמת לכל אחד מהילדים בנפרד עוזרת מאוד למתן את הכוחות העוצמתיים הללו, זוגיות טובה של ההורים עוזרת גם היא להתמודד בצורה טובה יותר עם המצב החדש.

פתרון אפשרי לאחים הוא כזה שבו הגדול עובר תהליך של הזדהות עם האם. האם יכולה לעזור לילד במידה מסויימת, להעביר את הרגשות הקשים שלו של צרות עין וקנאה לרגשות של דאגה, של טיפול ואהבת התינוק מתוך כך שהילד יוכל להזדהות עם האם הרכה והדואגת. בהמשך יכול הילד הגדול להינות מיחס של הערצה שהוא זוכה לה מצידו של האח הקטן. כשזו אחות גדולה הרי שאח קטן יכול לפעמים לשמש לה תחליף לתינוק שהיא מונעת מעצמה אדיפאלית, ואהבת אח בוגר יכולה להקל על הילדה הקטנה לשמר את נשיותה בחביון. כשהורות אינה טובה יחסי אחים מקבלים משמעות נוספת. יחסי אחים משמשים אז תחליף משמעותי באחזקה ובהתפתחות הרגשית. יחסי אחים יכולים להוות גורם של תמיכה במצב של הורות לקויה, בעניין זה למשל קוהוט (1966) טוען שאחאות יכולה להיות מארגן רגשי חיובי אל מול אם תוקפנית.

לסיכום נראה שליחסי אחים משמעות רבה בשלבי ההתפתחות המוקדמת, בהתבגרות וגם בבגרות. בבגרות הם משפיעים על בחירת בת או בן זוג, על הזוגיות ועל ההורות. יחסי אחים ואחיות נבנים בחדר הילדים ותחת המעטפת ההורית. לקשרי אחים יש תרומה משמעותית בהתפתחות האישית, הבין אישית והחברתית של הילדים. בגלל העוצמות הרגשיות הגדולות המעורבות ביחסים אלו, קשרי אחים יכולים להוות גורם חיובי משמעותי אך הם יכולים גם להתעוות ולהיפך לגורם פתולוגי. כשהמשפחה עוברת טראומה שקשורה באחד הילדים המארג משתנה וכל אחד מבני המשפחה מגיב לפי אישיותו ובהשפעת הציפיות של שאר בני

המשפחה האחד מהשני. האחים הבריאים מתקשים מאוד במצב זה להתפתח בצורה טובה בציר ההתפתחות האחאי ועל שלל הרגשות החזקים שמתעוררים בו.

אחאות במשפחות שיש בהן ילד עם נכות התפתחותית

יחסי אחים ואחיות יכולים להיות טובים או כאלו שאינם טובים בכל משפחה. תמיד קיימת שונות בין הילדים: גיל, מין, יכולת אינטלקטואלית, יכולת רגשית, וחברתית וכיוצא באלו, שמשפיעים על האינטראקציה והקשרים שיווצרו בין הילדים. חשוב לזכור גם שכל ההתרחשות הזו מתרחשת תחת המעטפת ההורית, מעטפת שאיכותה תלויה ביכולת ההורית של כל אחד מבני הזוג, שכוללת את היכולת שלהם להיות הורים בכלל ואת היכולת להיות הורים למספר ילדים, יכולת שקשורה במידה רבה להווית האחאות שלהם עצמם. התפיסה הפסיכודינאמית תראה את האחאות כמיטיבה או לא על פי ההשפעה הרגשית שיש לקשר בין האחים ולוא דווקא כמחוברת לפגיעה גופנית מחלה או נכות של אחד הילדים. אולם כשישנה נכות התפתחותית כל הגורמים הללו שקשורים ביחסי אחים ותורמים להתפתחות הרגשית של כל אחד מהילדים, מועצמים ונמתחים עד הקצה, גם אצל הילדים ובמיוחד אצל ההורים. המשפחה כולה עוברת זעזוע וכל בני המשפחה נדרשים להגיב. לגבי ההורים התגובה מושפעת כאמור, מהמבנה האישי הפרטי של כל אחד מהם כפי שהתגבש אצלם במשך השנים, אצל הילדים, מעבר להורות ולמאפיינים אישיים של כל ילד בנפרד, התגובה קשורה במידה מסויימת גם לסדר הלידה, והאם הם באו לעולם קודם להולדת האח הפגוע או אחריו, או אפילו יחד איתו, כמו במקרים לא מעטים של תאומות טבעית או כתוצאה מהפריה. אביא כמה דוגמאות של אמירות של אחים ואחיות בהקשר של גדילה עם אח או אחות פגועים:

"מה יש לאחותי, למה היא ככה, את הכל היתי נותנת שהיא תהיה בסדר, אני לא רוצה לחיות אם זה ככה לתמיד" (ילדה בת 6 שאחותה עם פיגור התפתחותי משמעותי).

"היא אחותי התאומה, אני נולדתי בסדר אבל אצל אמא משהו התקלקל בבטן ואחותי יצאה לא בסדר" (ילדה בת 4 אחות לילדה עם שיתוק מוחין).

"זה ממש מגעיל שאת אמא שלה ואומרת על הילדה שלך שהיא מפגרת, זה מעליב" (ילד בן 8 לאימו).

"אני היתי חייבת להיות המוצלחת, להסתדר, גדלתי מאוד לבד אבל לא הרגשתי כלום, אמא היתה עסוקה כל הזמן באח שלי שהוא לא רגיל ותמיד היו לו בעיות, רק עכשיו אני יכולה להסתכל על זה ככה"

(אשה צעירה, שאחיה עם קשיים רגשיים ושכליים)

" חוץ משיתוק המוחין הוא אפילפטי ואנחנו לא יכולים להשאיר אותו לבד, אחותו (התאומה) יודעת איפה הציוד ומה לעשות כשיש התקף, היא מה-זה דואגת לו, היא ממש כמו אמא קטנה בשבילו"
(הורים לילד וילדה, תאומים בני 9)

" אני לא יודעת אם הפכתי להיות ילדה רצינית ועצובה בגלל הנכות של אחי או בגלל הורי שנישואיהם כמעט נהרסו כשנודע להם מצבו. אני רק זוכרת שהיתה בבית מאז, אווירה כבדה של מתח וכעס, והיתה גם חרדה ודאגה רבה. אני היתי בטוחה שיש לי חלק בזה" (אשה בוגרת, אחיה עם פיגור ושיתוק מוחין)

"אני לא רוצה לתייג את אחי כפגוע, אני בכלל לא רוצה לחשוב שאני התפתחתי והצלחתי והוא לא. הדבר האחרון שאני רוצה הוא לגרום עוד נזק" (גבר צעיר)

" לא היתי ילד אלים אבל אני זוכר שילד הציק לאחי והעליב אותו, ניגשתי וקרעתי אותו במכות. אני משוכנע שזה מה שהורי ציפו ממני שאעשה במצב כזה, שאני אגן עליו" (גבר צעיר שאחיו סובל מפיגור)

"ממני אתם דורשים, מאשימים שאני לא עושה מה שבקשתם אבל מה איתה, ממנה אתם לא דורשים כלום" (ילדה בת 9 , אחות של ילדה עם פגיעה מוחית קשה)

האמירות הללו לקוחות מתוך שעות טיפוליות של אחים ואחיות שבמשפחתם יש מישהו פגוע. התמונה העולה מהדוגמאות הללו היא שלא פשוט לגדול, להתפתח, להנות מההצלחה אישית ולשמוח בבית שכזה. כוחות אדירים פועלים על הילד הבריא להזדהות עם המצב המשפחתי המיוחד, עם ההורים, וגם עם האח הפגוע. הנטייה הטבעית במצב כזה היא לפתח איזושהי תפיסה שנותנת פשר למצב, לא פעם תפיסה מחמירה שבאה על חשבון ההתפתחות האישית של הילד הבריא עצמו. כוחות מודעים ובעיקר כוחות פחות מודעים משחקים בדרמה הרגשית הזו ומביאים את האח או האחיות להגיב בבניית מערך של הגנות שמטרתן הישרדות בתנאי סביבה קשים. ציר ההתפתחות האחאי על כל המשתמע ממנו, נעשה סבוך עוד יותר. כך למשל הרגש הטבעי של קנאה ותחרות שבאחאות, של נקמנות ושמחה לאיד הופכים אצל האח הבריא לרגשות קשים מנשוא ומביאים אצלו לרוב לתגובת היפוך של לקיחת אחריות, להתבגרות טרם זמנה, ולהזדהות יתר. לאחים של ילדים פגועים יש קושי לבטא תוקפנות, ותחרות והם יכולים להתפתח להיות תת השגיים ופאסיביים.

מחקרים ומאמרים לא רבים נכתבו בקשר להשפעת האחאות המיוחדת על האחים הבריאים ועל ההורות והמשפחה, נביא מתוכם כמה ממצאים רלוונטיים. נמצא שבמשפחות שיש בהם ילד פגוע יש יותר קשיים בזוגיות ובהורות. במשפחות כאלו יש נטיה לפיצול, כאשר על האח הבריא שמים את כל הטוב והמוצלח והוא נדרש להחזיק עבור ההורים תחושה זו, ההורים מכינים אותו מגיל צעיר להיות האח האחראי שעליו יהיה אפשר להטיל את עול האח הפגוע בעתיד. נוצרות במשפחה ציפיות לא ראליות מהילד הבריא, הוא נדרש לגדול מהר, להתאים עצמו ולגדול עם הרגשה שבעיותיו קטנות ולא משמעותיות יחסית לבעיות הגדולות איתן מתמודדים ההורים והמשפחה. מעטים האחים הבריאים המופנים לטיפול למרות שבשיחות עם ההורים אנו רואים שהם מבינים לגמרי את המצב הלא פשוט בו נמצא הילד הבריא ואת הנזקקות שלו.

כשיש במשפחה ילד נכה ונולד אח או אחות חדשים, האם מתקשה להתפנות רגשית ולטפל בתינוק הבריא, גם כשאין אצלה דכאון אחרי לידה. היא עסוקה בלעזור לילד הפגוע להתגבר על נכותו, מרגישה אשמה וכשלון, אך גם איננה יכולה לחדול ממאמצים אלו גם אם הם באים על חשבון ההשקעה בילד הבריא. הרבה פעמים המצב הבריאותי הקשה של הילד הפגוע מביא את ההורים להתנהגות של הגנת יתר והם מעצימים כך בלי משים, עוד יותר את הקנאה בין האחים.

ראינו את משמעות האחאות בהתפתחות הרגילה, כשיש ילד פגוע במשפחה האחאות הופכת למשימה רגשית מורכבת. האח הבריא נמצא בתוך סביבה רגשית מתוחה וכל תזוזה שלו נתקלת במבט מהסה שהוא מפרש כציווי שעליו להחניק את עצמו וצרכיו. בגילים צעירים הילדים עצמם, בתחילה משחקים רגיל עם האח הפגוע, אך ככול שעולה הגיל ויש כבר פערים ממשיים, נדרשת מודיפיקציה רגשית אצל הילד הבריא. בנוסף לכך הוא גם מוצא עצמו בעמדה שעליו להסביר לסביבתו הקרובה, לחברים ולילדים, שיש לו אח לא בסדר, פגוע. הילדים עסוקים הרבה באיך צריך לכנות את מה שיש לאח או לאחות הפגועים. מילים כמו פגוע, פגום, מיוחד, יש לו מחלה כזו, הוא נולד ככה ועוד, הם מינוחים מקובלים שלפעמים לוקח לאח הבריא שנים כדי להסכים ולהגות אותם כך בלי להרגיש מיד אי נוחות ואשמה רבה. נמצא לא פעם שרק בבגרות האחים מעיזים לכנות את הקושי של האח הפגוע במינוח המקצועי, למשל אוטיזם, פיגור, וכו'.

לא פעם נוצר מצב שהבריא מקנא בנכה ובנכותו בשל היחס המיוחד שזה מקבל. אחת הדרכים להתמודד עם העובדה הזו היא להזדהות יתר עם ההורים, כדי לזכות באיזשהו יחס מהם. הבריא מרגיש אשם על שהוא בריא. הוא ישאל למה זה לא קרה לי והאם זה יקרה לי מתישהו, לא פעם הבריא ילך עם תחושה לא ריאלית, שזה רק עניין של זמן ושזה יקרה גם לו. לא חשוב אם האח הפגוע נולד לפני או אחרי הבריא, הרי שהבריא ירגיש רגשות אשם ותהיה לו תחושה שהוא נושא בתוכו את אותו החולי עם החשש שיום יבוא וזו תהיה גם מנת חלקו.

הקושי הרגשי בו נתון האח הבריא יכול להתבטא בחרדה מציפה או כזו שתתמקד בחשש מפציעות, ממחלות שונות וממוות. לילדים אלו יש קושי לבטא אגרסיה, ולרוב יתפתח אצלם סופר אגו נוקשה, שני אלו מביאים לקושי משמעותי לעבור בצורה טובה את השלב האדיפאלי. בתאומות כל הדברים הללו מועצמים עוד יותר ויוצרים הזדהות שיכולה לפעמים לעכב את ההתפתחות התקינה של התאום הבריא. לא פעם נראה עיכוב כללי בהתפתחות, איחור ברכישת הרגלים, איחור בגמילה ואפילו בהבנה כתגובה לעיכוב של האח הפגוע מתוך הזדהות וגם מתוך חשש להיות לכאורה הגורם לפער בין האחים. כאשר מצבו של האח הפגוע מתדרדר מאוד או במצב קיצוני, כשהאח הפגוע אינו מצליח לשרוד ומת, הוא יכנס למעגל של הזדהות יתר עם האח המת, לאידאליזציה והענשה עצמית ותגובת האבל שלו תהיה בדרך כלל מאוד ארוכה (Kennedy, 1985), מות האח יורגש אצל האח הבריא כאשמה שתנהל לפי אישיותו היחודית. הוא יכול להגיב למשל בדכאון, בנטיה לפגיעה עצמית ופציעות, בהרבה אקטינג אאוט, בהשלכות מאסיביות ופיתוח סופראגו מחמיר, ולעיתים גם בתת הישגיות בלימודים כביטוי של חוסר רצון לדעת או כאקט של הענשה עצמית והוכחה שאינו שווה.

אנו רואים שבמצבים כאלו של התמודדות המשפחה שיש בה ילד פגוע הילדים שאינם פגועים אינם יכולים להתנהג בצורה אחאית רגילה, לא כלפי ההורים ולא כלפי האח הפגוע. רגשות נורמטיביים של תחרות, קנאה, מאבק על תשומת הלב ההורים ועוד, הופכים כולם לטעונים מאוד ולמעשה לבלתי אפשריים. במשפחות כאלו הילדים הבריאים מקבלים יותר מידי או פחות מידי תשומת לב ואף פעם לא את תשומת הלב במידה המתאימה להם. לכן בכל מקרה, ללא קשר איך תתנהל הדינאמיקה המשפחתית, האח הבריא יצא מהמצב מצולק רגשית. אצל מטופלים בוגרים נמצא שגדילה במשפחה שיש בא אח פגוע התפתחותית או מחלה כרונית משאירה סימנים באישיותם, סימנים שאופייניים לחשיפה למצבי חיים טראומטיים.

יחד עם זאת חשוב לציין שילדים אלו, בגלל תנאי החיים המיוחדים שבהם הם נתונים, הרבה פעמים הופכים להיות בוגרים עם יכוליות גבוהות של נתינה ואמפאטיה, יכולת של אינטרוספקציה והבנה של מצבים רגשיים מורכבים.

סיכום

לאחאות יש משמעות רבה בהתפתחות הרגשית האישית והבין אישית של ילדים. יחסי אחים מאפשרים לילדים להתנסות במצבים חברתיים חיוביים ושלייליים, ביחסים של קירבה ואהבה מזה ושנאה וקנאה מזה, וזאת בתוך המשפחה ותחת המעטפת ההורית. ליחסי אחים יש השפעה גם על החיים הבוגרים, על הזוגיות וההורות. במשפחות שיש בהם ילד עם נכות התפתחותית ההורות נפגעת והתן וקח האחאי נפגע גם הוא. כתוצאה מכך אצל אחים ואחיות של ילדים פגועים יהיה קושי הן בציר התפתחות שמתקיים דרך ההורות והן בציר

ההתפתחות שנעשה דרך קשרי אחים. הולדתו של ילד פגוע במשפחה משפיע על היכולת והתפקוד ההורי של זוג ההורים, ההורות הופכת טעונה ורגישה יותר וההתמודדות הנורמטיבית של האחים הבריאים עם ההורים מעורבת ברגשות אי נוחות ואשם. יש סבירות רבה שהאח הבריא ינסה לפתח קומפנסציות שהן לוא דווקא טובות ויעילות, עד כדי עיוות המציאות, כדי לקבל את מה שחסר לו. הבריא יכול לפתח הזדהות יתר עם ההורים והאח הפגוע, ינסה למלא את התפקיד שמושם עליו להיות בוגר ואחראי, יחד עם זאת נוכל לראות קושי גדול לבטא אסרטיביות ותוקפנות, קושי במצבי תחרות, הפניית כעס עצמית וסופר אגו נוקשה שתוצאתם ירידה בחיות ולפעמים גם קושי להביא לביטוי את מלוא היכולת הלימודית. חרדות ממחלה וממוות, ומצד שני התנהגות של סיכון עצמי ופציעות נפוצים גם כן אצל ילדים אלו. לקושי להתנהל במציאות משפחתית כזו שיש בה אי סימטריה קיצונית וניזקקות רבה של אחד הילדים, יש השלכות משמעותיות על ההתפתחות והאישיות של האחים והאחיות הבריאים. מעבר לקשיים הרבים שהזכרנו קודם הרי שהם יכולים לפתח אישיות עם יכולת נתינה ויכולת רבה לאמפאטיה, ולא פלא אם כך למצוא רבים מהם עוסקים בבגרותם במקצועות הבריאות ומקצועות שיש בהם מעורבות חברתית. אך מאוד כדאי שהם בעצמם, ובגילאים צעירים יותר הוריהם, יראו יותר את הצורך שלהם בעזרה כדי לאפשר להם התפתחות טובה למרות המצב המשפחתי המיוחד.

מקורות

- Abend, S.M. (1984) *Sibling Love and Object Choice*. Psychoanal. Quarterly, 53: 425-430.
- Agger, E.M. (1988) *Psychoanalytic Perspective on Sibling Relationships*. Psychoanal. Inquiry, 8: 3-30.
- Burke, P. (2004) *Brothers and Sisters of Disabled Children*. J. Kingsley, London.
- Colonna, A.B.& Newman,L.M.(1983) *The Psychoanalytic Literature on Siblings*. Psy. Study of the child, 38:285-309.
- Freud, S. (1900) The interpretation of dreams, S.E.
- Freud, S. (1919) A child is being beaten. S.E.,17.
- Freud, S. (1921) Group psychology and the analysis of the ego. S.E. 18.
- Kennedy, H.(1985) *Growing up with a Handicapped Sibling*. Psy. Study of the child, 40:255-274.

- Kerenberg, P.F. & Richards, A.K. (1988) *Siblings of Preadolescents: Their Role in Development*. Psychoanal. Inquiry, 8:51-65.
- Klein, M. (1961). *Narrative of a Child Analysis: The Conduct of the Psycho-Analysis of Children as seen in the Treatment of a Ten year old Boy*. The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.
- Kohut, H. (1966). *Forms and Transformations of Narcissism*. J. Amer. Psychoanal. Assn., 14:243-272.
- Kris, M. & Ritvo, S. (1983) *Parents and Siblings-Their Mutual Influences*. Psy. Study of the child, 38: 311-324.
- Lesser, R.M.(1978) *Sibling Transference and Countertransference*. J.Amer. Academy of Psychoanal. 6: 37-49.
- McHugh, M. (2003). *Special Siblings.Growing Up with Someone with a Disability*. P.H.Brookers Pub.
- Morley, E. (2006) *The influence of sibling relationships on couple choice and development*, in Sibling relationships. Coles,P. ed. Karnac Books, London.
- Safer, J. (2002) *The Normal One. Life with a Difficult or Damaged Sibling*. Bantamdell , New York.
- Sharpe, S.A.& Rosenblatt,A.D. (1994) *Oedipal Sibling Triangles*. J.Amer. Psychoanal. Assn., 42:491-523.
- Solnit,A.J. (1983)*The Sibling Experience-Introduction*. Psy. Study of the child, 38: 281-284.
- Winnicott, D.W.(1964) *The child the family and the outside world*. N.Y. Penguin.
- Winnicott, D.W. (1980). *The Piggle: An Account of the Psychoanalytic Treatment of a Little Girl*,Edited by Ishak Ramzy. London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.